

Tomasz Przesławski

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0001-8499-1814

tomasz.przeslawski@uw.edu.pl

Marcin Rokosz

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0003-2011-8738

marcin.rokosz@kul.pl

Ochrona i rozwój środowiska naturalnego z perspektywy prawnej i społecznej

Protection and development of the natural environment from a legal and social perspective

Czysta woda, powietrze i gleba współcześnie stanowią wymóg rozwoju społecznego, w sensie poszukiwania innowacyjnych rozwiązań technologicznych, które pozostając istotnymi dla zmian cywilizacyjnych, nie degradują sfery przyrodniczej. W artykule wskazuje się na wyzwania stojące przed organami międzynarodowymi i władzami państwowymi odnoszącymi do konieczności podejmowania działań mających na celu zachowanie określonych walorów środowiska w kontekście rozwoju cywilizacyjnego. W publikacji przedstawione są wybrane regulacje międzynarodowe i krajowe, które odnoszą się do ochrony środowiska. Analizie poddane są aspekty konstytucyjne, administracyjne, cywilistyczne i karne, których przedmiotem jest środowisko naturalne.

Słowa kluczowe: ochrona środowiska, transformacja energetyczna, dobra osobiste, sprawiedliwość ekologiczna, przestępczość środowiskowa, „zielona” resocjalizacja

Clean water, air and soil are nowadays a requirement for social development, in the sense of seeking innovative technological solutions that,

while remaining relevant to civilisational change, do not degrade the natural sphere. The article points out the challenges faced by international bodies and state authorities relating to the necessity of taking action to preserve certain environmental values in the context of civilisational development. The publication presents selected international and national regulations that relate to environmental protection. Constitutional, administrative, civil and criminal aspects of which the environment is the subject are analysed.

Key words: environmental protection, energy transition, personal well-being, environmental justice, environmental crime, „green” resocialization

Wstęp

W obliczu wyzwań, takich jak zmiany klimatyczne, degradacja ekosystemów czy zanieczyszczenie środowiska, konieczne staje się podjęcie działań mających na celu ochronę i rozwój środowiska naturalnego. Podejście do ochrony środowiska wymaga jednak nie tylko wdrożenia skutecznych przepisów, ale również aktywnego zaangażowania społeczeństwa. Dlatego tak istotny w ochronie środowiska jest aspekt społeczny. Regulacje prawne, które mają na celu ochronę środowiska, muszą być odpowiednio dostosowane do dynamicznie zmieniających się warunków oraz potrzeb społeczności lokalnych.

Ochrona środowiska ma aktualnie wymiar interdyscyplinarny. Pod względem podmiotowym zwrócić należy uwagę przede wszystkim na międzynarodowy aspekt omawianego zagadnienia. Środowisko naturalne przekracza granice państwa, a skuteczna ochrona wymaga współdziałania społeczności międzynarodowej. Na gruncie krajowych działań dotyczących ochrony środowiska niezbędne jest zaangażowanie różnych organów i podmiotów, czego przykładem może być także aktywność Służby Więziennej w promowaniu postaw ekologicznych wśród osadzonych poprzez realizowanie projektów środowiskowych.

Pod względem przedmiotowym zwrócić należy uwagę, że środowisko naturalne jest przedmiotem regulacji prawa międzynarodowego, konstytucyjnego, administracyjnego, cywilnego oraz karnego. Regulacje te wzajemnie się przenikają, tworząc całościową systematykę ochrony

środowiska naturalnego. Normy prawne nie odnoszą się tylko do zakazów dotyczących walorów środowiska, kreując standardy powinnego zachowania wobec środowiska wraz z ich usankcjonowaniem, lecz są również podstawą do podejmowania aktywnych działań przez podmioty publiczne i prywatne, wśród których na pierwszy plan wysuwa się konieczność przeprowadzenia zrównoważonej transformacji energetycznej.

W literaturze wyodrębnia się całokształt przepisów z różnych gałęzi prawa w system ochrony środowiska i dokonuje systematyzacji¹.

Ochrona środowiska w regulacjach prawa międzynarodowego

Postulat ochrony środowiska naturalnego ma współcześnie wymiar globalny. Dbłość o środowisko naturalne przekracza możliwości jednego państwa, jeśli ochrona przyrody ma mieć sens musi być prowadzona w skali międzynarodowej².

Istotne ustalenia w tym zakresie zapadają pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zasady ogólne ochrony środowiska zostały przyjęte na Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” na posiedzeniu w Rio de Janeiro w dniach od 3 do 14 czerwca 1992 r.³. Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju sformułowała m.in. zasadę zrównoważonego rozwoju, prewencji, przezorności, „zanieczyszczający płaci”, uspołecznienia⁴. Na Walnym Zgromadzeniu ONZ w dniu 28 lipca 2022 r. przyjęta została rezolucja uznająca prawo do czystego,

¹ W. Radecki, [w:] L. Gardocki (red.), *Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, System Prawa Karnego, tom 8, Wyd. 2, Warszawa 2018, s. 432; A. Lipiński, *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Warszawa 2010, s. 21–22; J. Sommer, *Efektywność prawa ochrony środowiska i jej uwarunkowania – problemy udatności jego struktury*, Wrocław 2005, s. 40–42; M. Górski, *Wprowadzenie*, [w:] M. Górski, M. Pchałek, W. Radecki, J. Jerzmański, M. Bar, S. Urban, J. Jendrośka (red.), *Prawo ochrony środowiska, komentarz*, Warszawa 2019, Warszawa 2009, s. 11–14.

² B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 437.

³ Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju, <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html>, [dostęp: 15.12.2025 r.].

⁴ W. Radecki, *Zasady ogólne prawa ochrony środowiska w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i sądów*, [w:] J. Rotko (red.), *Rola sądów i trybunałów w ochronie środowiska*, Warszawa 2016, s. 271; M. Bar, J. Jendrośka, *Prawo ochrony środowiska. Podręcznik*, Wrocław 2005, s. 29–34; I. Przybojewska, *Instrumenty rynkowe w prawie ochrony środowiska Unii Europejskiej*, Warszawa 2021, s. 273–289.

zdrowego i zrównoważonego środowiska za prawo człowieka⁵. W uchwale podkreślono, że zrównoważony rozwój w wymiarze środowiskowym, obok wymiaru gospodarczego i społecznego przyczynia się do dobrostanu obecnego i przyszłych pokoleń. Rezolucja nie stanowi twardych norm prawa międzynarodowego, które powinny być przestrzegane pod rygorem bezwzględnie obowiązujących sankcji, ale przedstawia zalecenia dla państw członkowskich których celem jest zapewnienie ludzkości (wszystkim) czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska. Państwa członkowskie na podstawie zasad międzynarodowego prawa ochrony środowiska powinny wdrażać postanowienia wielostronnych umów środowiskowych i przyjmować polityki wzmacniające współpracę międzynarodową w wymienionym celu.

W prawie europejskim w szerokim ujęciu, problematyka ta jest przedmiotem działalności Rady Europy, w ramach której przyjęte zostały m.in. konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk z 19 września 1979 r. (konwencja Berneńska)⁶ czy Europejska Konwencja Krajobrazowa z 20 października 2000 r.⁷.

W prawie unijnym będącym częścią polskiego porządku prawnego przepisy dotyczące środowiska zawarte są w traktatach założycielskich (preambuła, art. 3 ust. 3, art. 21 ust. 2 lit d i f TUE⁸, m.in. art. 11, art. 191–193 TFUE)⁹ oraz w prawie pochodnym szczególnie w postaci dyrektyw¹⁰, ale również widoczne są w działalności instytucji unijnych z odwołaniem do aktów z zakresu prawa miękkiego. Przykładowo Parlament Europejski w swoich rekomendacjach podkreśla różne aspekty prawa do środowiska oraz ochrony środowiska. Wymienić tutaj można m.in. takie elementy jak: bezpieczne, czyste, zdrowe i zrównoważone środowisko, odpowiedzialność przedsiębiorstw za przestępstwa przeciwko

⁵ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 76/300 z 28 lipca 2022 r. w sprawie prawa człowieka do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/442/77/pdf/n2244277.pdf>, [dostęp: 15.12.2024 r.]. Od czasu Deklaracji Sztokholmskiej przyjętej na zakończenie Konferencji ONZ w sprawie środowiska człowieka z 1972 r. formułowano poglądy o prawie człowieka do środowiska. Por. J. Ruszewski, *Dostęp do informacji o środowisku*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9, s. 109–110.

⁶ Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk, sporządzona w Bernie 19 września 1979 r., Dz.U. z 1996 r., nr 58, poz. 263.

⁷ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji 20 października 2000 r., Dz.U. z 2006 r., nr 14, poz. 98.

⁸ Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13.

⁹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47.

¹⁰ Przykładowo: Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE, Dz. Urz. UE L z 2024 r., poz. 1203.

środowisku, ochronę różnorodności biologicznej w tym mórz, wpływ statków na środowisko morskie¹¹, sprawiedliwość środowiskową jako część sprawiedliwości społecznej, bezpieczeństwo żywnościowe, dostęp do bezpiecznej wody pitnej i usług sanitarnych, prawo do zdrowia, mieszkania, samostanowienia, pracy i rozwoju¹², degradacja bioróżnorodności jako sprawa środowiskowa, rozwojowa, gospodarcza, społeczna i moralna¹³.

W polityce Unii Europejskiej w obszarze środowiska wyróżnia się zasady: wysokiego poziomu, ostrożności, działania zapobiegawczego, naprawienia szkody u źródła, ponoszenia kosztów przez zanieczyszczającego¹⁴.

Ochrona środowiska na podstawie konstytucyjnej

W art. 5 Konstytucji RP¹⁵ prawodawca wskazał, że organy władzy publicznej (Rzeczpospolita Polska) powinny zapewniać ochronę środowiska naturalnego na zasadzie zrównoważonego rozwoju¹⁶. W założeniu rozwój cywilizacyjny człowieka nie może prowadzić do eliminacji przyrody lub istotnych, nieodwracalnych szkód przyrodniczych, ale powinien uwzględniać jej rozwój oraz zachować jej stan dla przyszłych pokoleń.

Ochrona środowiska stanowi konstytucyjną przesłankę ograniczenia wolności i praw (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), jeśli rygory te służącej mają realizacji zrównoważonego rozwoju. Przykładem takiej sytuacji

¹¹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego z 9 czerwca 2021 r. dla Rady w sprawie 75. i 76. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0278_PL.html, [dostęp: 15.12.2024 r.].

¹² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 19 maja 2021 r. w sprawie wpływu zmiany klimatu na prawa człowieka i roli obrońców środowiska w tej kwestii, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0245_PL.html, [dostęp: 15.12.2024 r.].

¹³ Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 – Przywracanie przyrody do naszego życia, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0277_PL.html, [dostęp: 15.12.2024 r.].

¹⁴ M. Gwiazdowicz, M. Sobolewski, *Ochrona środowiska w polityce UE*, [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/013FBB5AFBA126BEC12578E3004693F8/\\$file/%C5%9Arodowisko_naturalne.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/013FBB5AFBA126BEC12578E3004693F8/$file/%C5%9Arodowisko_naturalne.pdf), [dostęp: 15.12.2024 r.], A. Knade-Plaskacz, *Ochrona środowiska w Unii Europejskiej*, [w:] S. Biernat (red.), *Kamienie milowe orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Warszawa 2019, s. 365.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, dalej: „Konstytucja RP”.

¹⁶ Na temat zrównoważonego rozwoju R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Publiczne prawo gospodarcze. System Prawa Administracyjnego*, tom 8B, wyd. 2, Warszawa 2018, s. 459–460; M. Czekalowska, *Zagadnienia ochrony środowiska na podstawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2022, s. 124–127.

w orzecznictwie sądowno-administracyjnym jest ograniczenie prawa własności nieruchomości dla zapewnienia ochrony ekosystemu jeziora¹⁷.

Przestrzeń cywilizacyjna oraz przestrzeń przyrodnicza powinny wzajemnie współistnieć zapewniając warunki dla rozwoju społecznego jak i świata roślin i zwierząt przy zachowaniu elementów nieożywionych m.in. ukształtowania terenu czy położenia rzek i jezior. Ochrona środowiska obejmuje dziedzictwo przyrodnicze państwa polskiego (nie mniej ważne niż dziedzictwo narodowe¹⁸), które identyfikuje państwo z perspektywy wytworów sił natury. Przekształcanie przyrody nie powinno prowadzić do zanieczyszczenia gleb, powietrza i wody, gdyż zaburzony rozwój przyrodniczy przekłada się na funkcjonowanie społeczeństwa. Zgodnie z art. 68 ust. 4 Konstytucji RP na władzach publicznych ciąży obowiązek zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska.

Z kolei w art. 74 Konstytucji RP określony został kierunek polityki władz publicznych, które zobowiązane są do zapewnienia społeczeństwu bezpieczeństwa ekologicznego. Do obowiązków władz publicznych zgodnie z powołanym przepisem należy ochrona środowiska oraz wspieranie działań obywateli podejmowanych w tym celu jak również na rzecz poprawy stanu środowiska. Trybunał Konstytucyjny¹⁹ podkreśla, że bezpieczeństwo ekologiczne poza ochroną środowiska mieści w sobie również działania na rzecz poprawy oraz planowania jego rozwoju.

Na marginesie wskazać można, że w realizację polityki środowiskowej można włączyć działania Służby Więziennej. Pokazują to dotychczasowe doświadczenia związane z projektami oczyszczania przestrzeni lokalnej przez więźniów, które można rozszerzyć o dalsze programy resocjalizacyjne w gospodarce leśnej, wodnej i przy budowie infrastruktury chroniącej środowisko.

¹⁷ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z 6.10.2023 r., II SA/Po 173/23.

¹⁸ P. Sarnecki, *Komentarz do Art. 5 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, wyd. II, Warszawa 2016, s. 235. Autor traktuje środowisko jako czynnik tożsamości, nie mniej doniosły niż język czy kultura (materialna i duchowa).

¹⁹ Wyrok TK z 6.06.2006 r., K 23/05.

Wartość środowiska naturalnego na płaszczyźnie administracyjnej

Współcześnie ochrona i zrównoważony rozwój środowiska naturalnego stał się częścią polityki klimatycznej, w której celem nadrzędnym jest dążenie do ustabilizowania koncentracji gazów cieplarnianych w atmosferze na poziomie nie zagrażającym zmianom klimatu²⁰. Jednym z podstawowych instrumentów w osiągnięciu tego celu jest przeprowadzenie transformacji energetycznej, której efektem jest uniezależnianie się od paliw kopalnych. Proces ten ma charakter interdyscyplinarny wykraczając wyłącznie poza aspekty środowiskowe. W toku stopniowego zastępowania paliw kopalnych źródłami alternatywnymi, poza wymaganiami ochrony środowiska, należy uwzględnić zasady bezpieczeństwa energetycznego, do których przestrzegania władze publiczne zobowiązane są na podstawie art. 5 Konstytucji RP²¹.

Powodzenie procesu transformacji energetycznej, oprócz odpowiedniego otoczenia legislacyjnego, wymaga przewartościowania zasad funkcjonowania człowieka dostrzegającego potrzebę wykorzystywania zielonej energii. Tym bardziej w toku tego procesu konieczne respektowanie podmiotowości człowieka. Proces transformacji energetycznej powinien uwzględniać reguły sprawiedliwościowe, z których wyprowadzić można nakaz uwzględniania przez władze publiczne w procesie osiągania celów zrównoważonego rozwoju, w tym celów klimatycznych, lokalnych uwarunkowań, stopnia rozwoju gospodarczego regionu i możliwości społeczeństwa²².

Płaszczyzna administracyjna jest istotnym obszarem oddziałującym na stan środowiska naturalnego i kształtującym politykę środowiskową. Wynika to z wielości postępowań administracyjnych, w których

²⁰ Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu z 9 maja 1992 r., Dz.U. z 1996 r., nr 53, poz. 238; Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku 9 maja 1992 r. z 12 grudnia 2015 r., Dz.U. z 2017 r., poz. 36.

²¹ W art. 2 pkt 16 ustawy z 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 266 z późn. zm., bezpieczeństwo energetyczne definiuje się jako stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska.

²² Zob. R. Zajdler, *Sprawiedliwa transformacja w kontekście przeciwdziałania zmianom klimatu* [w:] A. Barczak, M. M. Kenig-Witkowska, M. Stoczekiewicz (red.), *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, Warszawa 2024, s. 174.

przedmiotem ochrony jest środowisko naturalne²³. Nie można także pominąć tego, że dynamika transformacji energetycznej w znacznej mierze opiera się na sprawności podejmowanych przez właściwe organy decyzji w procesie inwestycyjno-budowlanym²⁴.

Polityka środowiskowa w Polsce powinna być dynamicznie ukierunkowana na budowanie założeń planistycznych, a w dalszej kolejności wyznaczania działań wdrożeniowych w zakresie budowy infrastruktury i użytkowania czystej energii oraz tworzenia programów krajowych do ich finansowania w szerszym ujęciu niż dotychczas. Wymienić tutaj można dalsze zmiany prawa budowlanego i zasad zagospodarowania terenu uwzględniające konieczność rozwoju energetyki rozproszonej i instalacji odnawialnych źródeł energii, szczególnie na terenach miejskich²⁵. Konieczne wydaje się także wprowadzanie dalszych zmian regulacyjnych umożliwiających wykorzystanie pozostałości z produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz odpadów zielonych w celu wytwarzania biogazu, a także biomentanu dla celów transportowych i wtłaczania do sieci gazowych²⁶. Istotne w tym zakresie jest także ukształtowanie odpowiednich mechanizmów prawnych umożliwiających skuteczne i szybkie przyłączenie nowych źródeł OZE do sieci²⁷. Niezbędne jest stworzenie odpowiednich warunków prawnych dla magazynowania energii, a także wytwarzania i dystrybucji paliwa wodorowego jako głównego źródła napędu silnikowego. Wśród możliwych działań wpierających ochronę środowiska wyróżnić można także podejmowanie prac nad budową urządzeń potrzebnych do pozyskiwania wody pitej z Bałtyku.

²³ Tytułem przykładu wskazać można postępowania w celu uzyskania zezwolenia na wycinkę drzewa, pozwolenia wodnoprawne lub kwestie odnoszące się do zagadnień związanych z przetwarzaniem odpadów.

²⁴ Przykładem działań organów administracyjnych w tym obszarze są decyzje w przedmiocie przyłączania źródeł OZE do sieci, zasady lokalizacji nowych inwestycji opierających na źródłach odnawialnych czy szeroko rozumiany obszar oddziaływania inwestycji na środowisko.

²⁵ W Polsce regulacje w tym zakresie zawarte są w szczególności w ustawie z 10 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1361 z późn. zm.

²⁶ Ustawodawca podejmował czynności w celu stworzenia ułatwień administracyjno-prawnych dla rozwoju m.in. biogazowni rolniczych, czego wyrazem jest ustawa z 13 lipca 2023 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji w zakresie biogazowni rolniczych, a także ich funkcjonowaniu, Dz.U. z 2023 r., poz. 1597 z późn. zm.

²⁷ W 2023 r. przedsiębiorstwa energetyczne zgłosiły 7 448 odmów wydania warunków przyłączenia do sieci elektroenergetycznej wydane w 2023 r. na łączną moc 83 612,412 MW, zob. Sprawozdanie z działalności Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki, <https://www.ure.gov.pl/download/9/14628/Sprawozdanie2023.pdf>, [dostęp: 15.12.2024 r.].

Ochrona środowiska w podejściu cywilistycznym

Transformacja energetyczna wynika z konieczności podejmowania działań w celu zachowania określonego stanu środowiska, a zatem wpisuje się w zadania związane z jego ochroną. Na środowisko można jednak spojrzeć także z punktu widzenia człowieka jako podmiotu, który ma prawo do korzystania z jego walorów. Na pierwszy plan wysuwa się zagadnienie katalogu dóbr osobistych człowieka, do których zaliczyć można byłoby walory środowiska spełniające określone standardy (np. jakości powietrza, walką ze smogiem). Aktualność tej problematyki jest tym większa, że dynamizm zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych może przemawiać za stworzeniem odpowiednich instrumentów ochrony jednostki przed niekorzystnymi dla niej zmianami klimatycznymi²⁸.

Dobra osobiste, o których stanowi art. 23 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny²⁹, definiuje się jako niemajątkowe wartości, które przedstawiają fizyczną i psychiczną integralność człowieka i przejawy jego działalności twórczej, które są powszechnie uznawane w danym społeczeństwie, stanowiąc przy tym o indywidualizacji człowieka i jego pozycji w społeczeństwie, umożliwiając także jego samorealizację³⁰. W orzecznictwie definiuje się je jako wartość immanentnie złączoną z istotą człowieczeństwa oraz naturą człowieka, niezależną od jego woli, stałą i dająca się skonkretyzować i zobiektywizować³¹. Katalog dóbr osobistych określony w art. 23 kc ma charakter otwarty, co świadczy o możliwości dostosowywania jego zakresu do zmieniających się okoliczności. Pojęcie dóbr osobistych ewoluuje wraz z poziomem rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego³².

W doktrynie XX wieku podnoszono, że korzystanie z walorów środowiska jest ściśle związane z osobą³³. Połączenie z człowiekiem określonej wartości stwarza możliwość rozważenia cywilnoprawnej ochrony

²⁸ I. Wereśniak-Masri, *Prawo do czystego środowiska i prawo do czystego powietrza jako dobra osobiste*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 17, s. 941. Tak także SA w Łodzi w wyroku z 9.05.2014 r., I ACa 1450/13.

²⁹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.

³⁰ Zob. S. Grzybowski [w:] S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, 1985, s. 297; J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 29; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 106; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 160–161.

³¹ Zob. uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41; wyrok SN z 6.05.2010 r., II CSK 640/09.

³² Uchwała SN (7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2.

³³ W. Radecki, *Ochrona środowiska a ochrona dóbr osobistych* [w:] J.S. Piątkowskie (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym, Zagadnienia wybrane*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986, s. 262–263.

możliwości korzystania z walorów środowiska naturalnego, a w konsekwencji zasadności kreowania nowego rodzaju dobra osobistego³⁴. W przypadku dobra osobistego każdorazowo musi wystąpić możliwość jego połączenia z określonym podmiotem. Zindywidualizowany charakter dobra osobistego oznacza, że każdorazowe zachowanie sprzeczne z chronioną prawnie wartością jest nakierowane przeciwko zdefiniowanemu interesowi jednostki³⁵. W konsekwencji w odniesieniu do środowiska należy obiektywnie należy ocenić możliwość powiązania destrukcji świata przyrody z warunkami korzystania przez człowieka z jego praw³⁶. Nie ulega przy tym wątpliwości, że prawo do szeroko rozumianego środowiska łączy się i przenika inne dobra prawnie chronione, w tym m.in. życie czy zdrowie³⁷. Autorzy argumentujący za koniecznością wykreowania nowego dobra osobistego wskazują na jego specyficzny charakter, podnosząc, że odpowiednie walory środowiska umożliwiają człowiekowi bezpieczną egzystencję, bez narażenia życia czy zdrowia, rozumianego jako kondycja psychiczna i fizyczna³⁸. Pogląd o dobru osobistym związanym ze środowiskiem spotkał się z krytyką³⁹.

Gdyby bowiem przyjąć koncepcję uwzględniającą konieczność ochrony określonego elementu środowiska (np. powietrze) to pojawia się problem z ogólnym charakterem tego dobra, którego treść kształtowana jest poza człowiekiem⁴⁰. Zwrócić należy uwagę na jeszcze jeden

³⁴ Zob. J.J. Skoczylas, *Ochrona środowiska według przepisów o dobrach osobistych*, „Nowe Prawo” 1980, nr 7–8, s. 27 i n.; P. Mazur, *Prawo osobiste do korzystania z wartości środowiska naturalnego*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 11, s. 51 i n.; J. Buchalska, *Więzi ze środowiskiem naturalnym*, [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020 [dostęp: 15.12.2024 r.]. Tak także SA w Warszawie w wyroku z 10.06.2014 r., VI ACa 1446/13.

³⁵ T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 4, s. 21.

³⁶ Por. P. Mazur, *Prawo osobiste...*, s. 60–62.

³⁷ Por. J. Trzewik, *Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste – glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym*, III CZP 27/20, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 4, s. 59.

³⁸ I. Wereśniak-Masri, *Prawo do czystego środowiska...*, s. 943. Za dobrem osobistym w postaci czystego powietrza opowiada się także M. Hejbudzki, zob. M. Hejbudzki, *Normatywne podstawy prowadzenia do polskiego porządku prawnego koncepcji prawa podmiotowego do życia w czystym środowisku*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 43, s. 135–136.

³⁹ Zob. K. Piasecki, *Komentarz do art. 23*, [w:] *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 2003 [dostęp: 15.12.2024 r.]; P. Machnikowski, *Komentarz do art. 23*, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023 [dostęp: 15.12.2024 r.]; J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 23*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021 [dostęp: 15.12.2024 r.]; S. Kalus, *Komentarz do art. 23*, [w:] M. Fras, M. Habbas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, Warszawa 2018, s. 126.

⁴⁰ T. Nowakowski, *Kilka uwag w przedmiocie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za zły stan powietrza w kontekście ochrony dóbr osobistych*, „Studia Prawa Prywatnego” 2021, nr 3, s. 36. Por. M. Hejbudzki, *Normatywne podstawy...*, s. 133–134.

istotny aspekt, który powiązany jest z indywidualizacją dobra osobistego. Ustawodawca nie zdecydował się na objęcie ochroną właściwą dla prawa cywilnego otoczenia człowieka i warunków, w których funkcjonuje. Prawo cywilne nie chroni każdego stanu, który jest pożądanym dla człowieka, a takim niewątpliwie są określone standardy środowiskowe⁴¹. Zamiarem ustawodawcy, wprost wyrażonym w przepisach, jest ochrona dobra zindywidualizowanego. Przyjmując za dobro osobiste określony standard jakości środowiska doszłoby do sytuacji, w której działanie naruszające wartość chronioną byłoby skierowane wobec dobra pozostającego poza człowiekiem⁴².

Człowiek nie pozostaje bez ochrony cywilnoprawnej w przypadku działań pogorszających stan środowiska i mających wpływ na jego prawa. Podmiot ma możliwość skorzystania z ochrony takich wartości jak zdrowie czy życie, jeśli wykaże, że zachowanie nakierowane wobec środowiska miało na nie wpływ. Tożsame stanowisko przyjmuje Sąd Najwyższy⁴³. Potwierdzenie tego stanowiska znalazło wyraz w uchwale Sądu Najwyższego z 28 maja 2021 r., w której wskazano, że „ochronie, jako dobra osobiste (art. 23 k.c. w związku z art. 24 k.c. i art. 448 k.c.), podlegają zdrowie, wolność, prywatność, do naruszenia (zagrożenia) których może prowadzić naruszenie standardów jakości powietrza określonych w przepisach prawa”⁴⁴. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia, odwołując się do orzecznictwa międzynarodowego, stwierdził, że standardy jakości powietrza, wody i gleby zostały w nauce oznaczone w celu określenia warunków, w których zdrowie i wolności człowieka są wolne od zagrożeń. Ich nieprzestrzeganie, a w pewnych przypadkach nawet jednorazowe złamanie, godzi w dobra osobiste, jakimi są zdrowie, wolność, prywatność przez zagrożenie im albo nawet – jeśli wskazują na to okoliczności sprawy – ich naruszenie⁴⁵. SN nie kreuje zatem nowego rodzaju dobra osobistego

⁴¹ Zob. J. Panowicz-Lipska, *Komentarz...* [dostęp: 15.12.2024 r.].

⁴² Por. P. Księżak, *Komentarz do art. 23*, [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. II, Warszawa 2014, [dostęp: 15.12.2024 r.]. Odmienne A. Skorupka, która uważa, że prawo do życia w czystym środowisku ma postać zindywidualizowaną, bowiem jest to szczególna więź człowieka ze środowiskiem „przejawiająca się w postaci duchowych przeżyć związanych ze środowiskiem naturalnym, które mają charakter unikatowy, oraz stanu wolnego od lęku, niepokoju i smutku związanego z życiem w konkretnym środowisku naturalnym, z którym identyfikuje się dana osoba”, zob. A. Skorupka, *Prawo do życia w czystym środowisku. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 28.05.2021 r., III CZP 27/20*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 5, s. 116.

⁴³ Wyrok SN z 10.07.1975 r., I CR 356/75.

⁴⁴ Uchwała SN z 28.05.2021 r., III CZP 27/20.

⁴⁵ Zob. wyrok ETPC z 9.12.1994 r., *López Ostra przeciwko Hiszpanii*, nr 16798/90, wyrok ETPC z 24.07.2014 r., *Brincat i in. przeciwko Malcie*, nr 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62129/11.

w postaci prawa do życia w czystym środowisku, lecz określone standardy ochrony praw jednostki wyprowadza z dóbr już istniejących i prawnie zdefiniowanych.

Środowisko jako dobro publicznoprawne o charakterze ogólnospołecznym pozostające pod ochroną aparatu państwa⁴⁶. Tytułem przykładu wskazać można tytuł VI dział I ustawy z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska⁴⁷, który odnosi się do odpowiedzialności cywilnoprawnej za szkody spowodowane oddziaływaniem na środowisko. W świetle art. 323 ust. 1 powołanej ustawy każdy, komu przez bezprawne oddziaływanie na środowisko bezpośrednio zagraża szkoda lub została mu wyrządzona szkoda, może żądać od podmiotu odpowiedzialnego za to zagrożenie lub naruszenie przywrócenia stanu zgodnego z prawem i podjęcia środków zapobiegawczych, w szczególności przez zamontowanie instalacji lub urządzeń zabezpieczających przed zagrożeniem lub naruszeniem; w razie gdy jest to niemożliwe lub nadmiernie utrudnione, może on żądać zaprzestania działalności powodującej to zagrożenie lub naruszenie.

Karnoprawna ochrona środowiska naturalnego

Prawo ma charakter porządkowy, bowiem w istotny sposób wpływa na zasady funkcjonowania jednostek w określonym miejscu i czasie. Rolą regulacji prawnych jest wyznaczanie wzorców powinnego zachowania przy jednoczesnym ustanawianiu sankcji za odstępianie od tych standardów⁴⁸. Z określonym zachowaniem podmiotu, tak na gruncie prawa cywilnego, administracyjnego, jak i karnego, związana jest odpowiedzialność prawna, którą generalnie można zdefiniować jako swoistego rodzaju konsekwencję zachowania sprzecznego z przyjętymi normami. Odpowiedzialność karna stanowi szczególny rodzaj reakcji państwa.

Zwrócić uwagę należy, że prawo musi odpowiadać stopniowi rozwoju społeczno-gospodarczego. W związku z zauważalnym i postępującym zwiększeniem świadomości prawnej i społecznej w kontekście roli środowiska naturalnego dla funkcjonowania państwa niezbędne stało się stworzenie w przepisach prawa karnego regulacji o charakterze represyjnym,

⁴⁶ Por. J. Sadowski, *Komentarz do art. 23*, [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2024 [dostęp: 15.12.2024 r.].

⁴⁷ Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 54 z późn. zm.

⁴⁸ T. Przesławski, *Wybrane zagadnienia prawoznawstwa – szkice z propeudeutyki prawa*, Warszawa 2018, s. 41.

których celem jest ochrona walorów środowiska naturalnego⁴⁹. Wraz z coraz większym stopniem oddziaływania człowieka na środowisko naturalne odnotowywane jest pogorszenie jakości naturalnych ekosystemów, co może mieć wpływ nie tylko na zdrowie, ale także na jakość życia jednostek. Dane statystyczne wskazują na wzrost liczby przestępstw wymierzonych przeciwko środowisku w ostatnich latach⁵⁰.

Odnosząc się do charakteru prawnego przestępstw środowiskowych, także pod względem skutków czynów zabronionych, zwrócić uwagę należy na dwa aspekty. Po pierwsze, niektóre skutki zachowań destrukcyjnych wobec środowiska nie są widoczne od razu, a ujawniają się po pewnym czasie, a po drugie, że sprawca staje się także ofiarą funkcjonując w środowisku pozbawionym określonych walorów⁵¹.

Konieczność zwalczania tego rodzaju przestępczości została dostrzeżona w najnowszym prawodawstwie Unii Europejskiej. 20 maja 2024 r. weszła w życie dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE⁵². Akt ten, jak wynika z art. 1 ustanawia minimalne przepisy dotyczące określania przestępstw i sankcji karnych w celu skuteczniejszej ochrony środowiska oraz dotyczące środków zapobiegania przestępstwom przeciwko środowisku i ich zwalczania oraz skutecznego egzekwowania unijnego prawa ochrony środowiska. Jak wskazano w motywie pierwszym omawianej dyrektywy przestępstwa środowiskowe stanowią zagrożenie dla środowiska i w związku z tym wymagają stosownej i skutecznej reakcji, wiążącej się często z koniecznością skutecznej współpracy transgranicznej. Wskazany w art. 3 dyrektywy przedmiotowy zakres jej obowiązywania pozwala na stwierdzenie, że prawodawca unijny w rozbudowany sposób odnosi się do przestępczości środowiskowej. Dostrzec można także ewolucję podejścia do ochrony środowiska w prawie unijnym w odniesieniu do poprzednio obowiązującej regulacji w tym zakresie.

⁴⁹ M. Wielec, *Przestępczość środowiskowa – wprowadzenie do problematyki*, [w:] M. Wielec (red.), *Przestępczość środowiskowa – wspólczesne wyzwanie dla organów ścigania oraz Inspekcji Ochrony Środowiska*, Warszawa 2022, s. 16.

⁵⁰ Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-3>, [dostęp: 15.12.2024 r.].

⁵¹ M. Wielec, *Przestępczość środowiskowa...*, s. 19.

⁵² Dyrektywa 2024/1203 w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE, Dz. U. UE L z 2024 r., poz. 1203.

Karnoprawna ochrona środowiska w Polsce realizowana jest głównie w oparciu o przepisy rozdziału XXII kodeksu karnego zatytułowanego „Przestępstwa przeciwko środowisku”⁵³. Odpowiedzialność karna sensu *largo* wynika także z innych regulacji prawnych, które odnoszą się do poszczególnych zagadnień związanych ze środowiskiem. Przepisy art. 181–188 kk nie stanowią zatem enumeratywnego wyliczenia czynów kwalifikowanych jako przestępstwa środowiskowe. Normy o charakterze represyjnym zawarte są także w przepisach ustawy z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska czy ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁵⁴. Całościowe spojrzenie na analizowaną problematykę pozwala na przyjęcie tezy, że polski prawodawca w podejmuje niezbędne działania w celu określenia wzorcowej powinności postępowania jednostki wobec środowiska.

Wśród stypizowanych w polskim prawie karnym zachowań wskazać należy na zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art. 181 § 1 kk), zanieczyszczanie wody, powietrze lub powierzchni ziemi substancją albo promieniowaniem jonizującym w takiej ilości lub w takiej postaci, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art. 182 § 1 kk), nieodpowiednie postępowanie z odpadami (art. 183 § 1 kk), nieodpowiednie postępowanie z materiałem promieniotwórczym (art. 184 § 1 kk), nieutrzymanie w należytym stanie lub nieużywanie urządzeń zabezpieczających wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi przed zanieczyszczeniem lub urządzeń zabezpieczających przed skażeniem promieniotwórczym lub promieniowaniem jonizującym (art. 186 § 1 kk), niszczenie, poważnie uszkodzanie lub istotnie zmniejszanie wartości przyrodniczej prawnie chronionego terenu lub obiektu, powodując istotną szkodę (art. 187 § 1 kk), czy podejmowanie działalności zagrażającej środowisku na terenie objętym ochroną ze względów przyrodniczych lub krajobrazowych albo w otulinie takiego terenu (art. 188 kk). Ustawodawca przewidział, że czyny stypizowane w przepisach art. 181 – 188 kk zagrożone są sankcjami od kary grzywny do kary pozbawienia wolności.

⁵³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 17 z późn. zm.

⁵⁴ Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1478 z późn. zm.

Przepisy kodeksu karnego w zakresie przestępczości środowiskowej zostały znówelizowane w 2022 r. Zmiana dotyczyła przede wszystkim zaostrzenia sankcji za popełnienie czynu zabronionego. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy z 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej, zmiana jest podyktowana przyjęciem przez projektodawcę stanowiska zgodnie z którym, że reakcja karna powinna odpowiadać stopniowi społecznej szkodliwości czynu, zawinienia oraz rzeczywistym względem prewencji ogólnej i indywidualnej, a wcześniej obowiązujące w tym zakresie regulacje okazały się niewystarczające⁵⁵. Poza przestępstwami kodeksowymi jest szeroka grupa przestępstw pozakodeksowych stypizowana w ustawach m.in. regulujących korzystanie z wód, zasobów przyrodniczych, postępowania ze środkami niebezpiecznymi dla środowiska. Podobnie szeroki wachlarz zachowań zagrożonych odpowiedzialnością karną z zakresu ochrony środowiska znajduje się w kodeksie wykroczeń z 1971 r. i w przepisach o wykroczeniach pozakodeksowych⁵⁶.

Podsumowanie

Stan środowiska naturalnego ma istotny wpływ na funkcjonowanie człowieka. Problem ochrony środowiska jest aktualny w agendzie organizacji międzynarodowych i stanowi wyzwanie stojące przed władzami państwowymi, które zobowiązane są do podejmowania działań mających na celu zachowanie przyrody w określonym stanie. Działania te wymagają skoordynowanej współpracy podmiotów prywatnych i publicznych.

Z punktu widzenia państwa kluczowe znaczenie ma stworzenie planów działania związanych z ochroną środowiska, wśród których na pierwszym miejscu wskazać należy konieczność przeprowadzenia sprawiedliwej transformacji energetycznej. Oparcie się na źródłach odnawialnych, w tym tworzenie nowych mocy wytwórczych w polskim miksie energetycznym, przy stworzeniu warunków dla rozwoju rodzimych producentów magazynów energii jest jednym z głównych wyzwań dla

⁵⁵ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej, druk sejmowy: 2371, Sejm IX Kadencji.

⁵⁶ W. Radecki, *Zakres prawa ochrony środowiska*, [w:] J. Rotko (red.), *Rola sądów i trybunałów w ochronie środowiska*, Warszawa 2016, s. 69–72.

prawodawcy. Niezbędne jest podejmowanie działań legislacyjnych w celu upraszczania procedur administracyjnych w zakresie inwestycji w OZE, które są jednym z głównych czynników blokujących rozwój tego obszaru.

Wzrost przestępczości środowiskowej wymaga stałego zwiększania specjalistycznej wiedzy przez funkcjonariuszy publicznych. Zasadny jest rozwój programów społecznych, w tym także kontynuowania prowadzonych programów z udziałem osadzonych, których celem jest zwiększanie świadomości ekologicznej.

Jednocześnie zwrócić uwagę należy, że zasady sprawiedliwości społecznej stoją w sprzeczności z ochroną konstruowanego abstrakcyjnego dobra osobistego w postaci prawa do czystego środowiska. Przyjąć należy, że stan środowiska może mieć wpływ na człowieka, który ma możliwość skorzystania z innych, właściwych i przynależnych jemu dóbr osobistych, takich jak życie czy zdrowie.

W świetle aktualnych okoliczności międzynarodowych skrócenie łańcucha dostaw surowców energetycznych, poprzez wykorzystanie lokalnie dostępnych źródeł odnawialnych może doprowadzić zarówno do osiągnięcia określonych standardów jakości środowiska, pozytywnie wpływając przy tym na bezpieczeństwo energetyczne i ekologiczne mieszkańców. W polityce środowiskowej należy podejmować współpracę z jednostkami technologicznie dalej zaawansowanymi w poszukiwaniu i wykorzystywaniu nowych źródeł energii i sposobów jej wykorzystania (m.in. paliw wodorowych, technologii odsalania wody morskiej).

Bibliografia

Akty prawa międzynarodowego

Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47.

Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk, sporządzona w Bernie 19 września 1979 r., Dz. U. z 1996 r., nr 58, poz. 263.

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu z 9 maja 1992 r., Dz. U. z 1996 r., nr 53, poz. 238.

Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji 20 października 2000 r., Dz. U. z 2006 r., nr 14, poz. 98.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE, Dz. Urz. UE L z 2024 r., poz. 1203.

Dyrektywa 2024/1203 w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE, Dz. U. UE L z 2024 r., poz. 1203.

Prawo krajowe:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.

Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.

Ustawa z 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 266 z późn. zm.

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 17 z późn. zm.

Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 54 z późn. zm.

Ustawa z 10 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii, t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1361 z późn. zm.

Ustawa z 13 lipca 2023 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji w zakresie biogazowni rolniczych, a także ich funkcjonowaniu, Dz. U. z 2023 r., poz. 1597 z późn. zm.

Akty niestanowiące prawa międzynarodowego

Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju, <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html>.

Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku 9 maja 1992 r. z 12 grudnia 2015 r., Dz.U. z 2017 r., poz. 36.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 19 maja 2021 r. w sprawie wpływu zmiany klimatu na prawa człowieka i roli obrońców środowiska w tej kwestii, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0245_PL.html.

Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 – Przywracanie przyrody do naszego życia, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0277_PL.html.

Zalecenie Parlamentu Europejskiego z 9 czerwca 2021 r. dla Rady w sprawie 75. i 76. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0278_PL.html.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 76/300 z 28 lipca 2022 r. w sprawie prawa człowieka do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/442/77/pdf/n2244277.pdf>.

Orzecznictwo

Wyrok TK z 6.06.2006 r., K 23/05.

Wyrok ETPC z 9.12.1994 r., *López Ostra przeciwko Hiszpanii*, nr 16798/90.

Wyrok ETPC z 24.07.2014 r., *Brincat i in. przeciwko Malcie*, nr 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62129/11.

Wyrok SN z 10.07.1975 r., I CR 356/75.

Uchwała SN (7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2.

Wyrok SN z 6.05.2010 r., II CSK 640/09.

Uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41.

Uchwała SN z 28.05.2021 r., III CZP 27/20.

Wyrok SA w Łodzi w wyroku z 9.05.2014 r., I ACa 1450/13.

Wyrok SA w Warszawie z 10.06.2014 r., VI ACa 1446/13.

Wyrok WSA w Poznaniu z 6.10.2023 r., II SA/Po 173/23.

Literatura:

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2012.

Bar M., Jendrośka, J. *Prawo ochrony środowiska. Podręcznik*, Wrocław 2005.

Buchalska J., *Więzi ze środowiskiem naturalnym*, [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020.

Czekałowska M., *Zagadnienia ochrony środowiska na podstawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2022.

Górski M., *Wprowadzenie*, [w:] M. Górski, M. Pchałek, W. Radecki, J. Jerzmański, M. Bar, S. Urban, J. Jendrośka (red.), *Prawo ochrony środowiska, komentarz*, Warszawa 2019, Warszawa 2009.

- Grzeszak T., *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, „Przegląd Sądowy”, 2018, nr 4.
- Grzybowski S., [w:] S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. 1, Część ogólna, 1985.
- Gwiazdowicz M., Sobolewski M., *Ochrona środowiska w polityce UE*, [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/013FBB5AFBA126BEC12578E3004693F8/\\$file/%C5%9A-rodowisko_naturalne.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/013FBB5AFBA126BEC12578E3004693F8/$file/%C5%9A-rodowisko_naturalne.pdf).
- Hauser R., Niewiadomski Z., Wróbel A., *Publiczne prawo gospodarcze. System Prawa Administracyjnego*, tom 8B, wyd. 2, Warszawa 2018.
- Hejbudzki M., *Normatywne podstawy prowadzenia do polskiego porządku prawnego koncepcji prawa podmiotowego do życia w czystym środowisku*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2019, nr 43.
- Kalus S., *Komentarz do art. 23*, [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, Warszawa 2018.
- Knade-Plaskacz A., *Ochrona środowiska w Unii Europejskiej*, [w:] S. Biernat (red.), *Kamienie milowe orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Warszawa 2019.
- Książak P., *Komentarz do art. 23*, [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. II, wyd. II, Warszawa 2014.
- Lipiński A., *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Warszawa 2010.
- Machnikowski P., *Komentarz do art. 23*, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Mazur P., *Prawo osobiste do korzystania z wartości środowiska naturalnego*, „Państwo i Prawo”, 1999, z. 11.
- Nowakowski T., *Kilka uwag w przedmiocie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za zły stan powietrza w kontekście ochrony dóbr osobistych*, „Studia Prawa Prywatnego”, 2021, nr 3.
- Panowicz-Lipska J., *Komentarz do art. 23*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021.
- Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975.
- Piasecki K., *Komentarz do art. 23*, [w:] *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 2003.
- Przesławski T., *Wybrane zagadnienia prawoznawstwa – szkice z propedeutyki prawa*, Warszawa 2018.
- Przybojewska I., *Instrumenty rynkowe w prawie ochrony środowiska Unii Europejskiej*, Warszawa 2021.
- Radecki W., [w:] L. Gardocki (red.), *Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, System Prawa Karnego, tom 8, wyd. 2, Warszawa 2018.
- Radecki W., *Ochrona środowiska a ochrona dóbr osobistych* [w:] J.S. Piątkowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym, Zagadnienia wybrane*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986.

- Radecki W., *Zakres prawa ochrony środowiska*, [w:] J. Rotko (red.), *Rola sądów i trybunałów w ochronie środowiska*, Warszawa 2016.
- Radecki W., *Zasady ogólne prawa ochrony środowiska w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i sądów*, [w:] J. Rotko (red.), *Rola sądów i trybunałów w ochronie środowiska*, Warszawa 2016.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005.
- Ruszewski J., *Dostęp do informacji o środowisku*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9.
- Sadomski J., *Komentarz do art. 23* [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiaka (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Sarnecki P., *Komentarz do Art. 5 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, wyd. II, Warszawa 2016.
- Skoczylas J.J., *Ochrona środowiska według przepisów o dobrach osobistych*, „Nowe Prawo” 1980, nr 7–8.
- Skorupka A., *Prawo do życia w czystym środowisku. Głosa do uchwały Sądu Najwyższego z 28.05.2021 r., III CZP 27/20*, „Przegląd Sądowy”, 2022, nr 5.
- Sommer J., *Efektywność prawa ochrony środowiska i jej uwarunkowania – problemy udatności jego struktury*, Wrocław 2005.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Trzewik J., *Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste – glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym, III CZP 27/20*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”, 2021, nr 4, s. 59.
- Wereśniak-Masri I., *Prawo do czystego środowiska i prawo do czystego powietrza jako dobra osobiste*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 17.
- Wielec M., *Przestępczość środowiskowa – wprowadzenie do problematyki*, [w:] M. Wielec (red.), *Przestępczość środowiskowa – współczesne wyzwanie dla organów ścigania oraz Inspekcji Ochrony Środowiska*, Warszawa 2022.
- Zajdler R., *Sprawiedliwa transformacja w kontekście przeciwdziałania zmianom klimatu* [w:] A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz (red.), *Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu*, Warszawa 2024.

Inne

- Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-3>.
- Sprawozdanie z działalności Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki, <https://www.ure.gov.pl/download/9/14628/Sprawozdanie2023.pdf>.
- Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej, druk sejmowy: 2371, Sejm IX Kadencji.